

práce a jakými vhodnými ekonomickými a politickými opatřeními lze řešit rozpor mezi rozdílnou ekonomickou úrovní socialistických zemí a tedy i rozpor daný různým stupněm zapojení do mezinárodní socialistické dělby práce, to vše bychom alespoň v hrubých rysech mohli v závěru knihy očekávat. Z tohoto hlediska splnila knížka D. Machové svůj úkol jen zčásti.

Škoda, že knize chybí rovněž širší poznámkový aparát a seznam použité literatury. I tyto vnější znaky vědeckého aparátu knihy a jistá stylistická nevyváženost spolu s některými nedostatkami v provádění genetického i věcného rozboru řadí knihu Dušany Machové mezi víceméně popularizující publikace, v nichž převažují propagační a obecně informativní cíle.

Zdeněk Kříš

Podnětná práce z dějin Komunistické internacionály

Zhodnocení historie formování politických teorií na půdě Komunistické internacionály tvoří v jistém smyslu důležitý předpoklad pro správné posouzení dějin komunistických stran jednotlivých zemí a pro vymezení vzájemného vztahu obecného a zvláštního v mezinárodním dělnickém hnutí. Proto této problematice věnuje v posledních letech zvýšenou pozornost marxistická historiografie v mnoha zemích.

Významným příspěvkem naší historické vědy k dějinám kominterny je kniha Františka Hrbaty, *Komunistická internacionála a protifašistické hnutí v letech 1933–1935* (vydala Universita Karlova ve SPN, 1963). Patří nesporně mezi nejvýznamnější historické práce vydané u nás v roce 1963. Avšak na rozdíl od prací, které autoři založili na velkém množství archivního materiálu, douedávna pro badatele prakticky nepřístupného (např. Jan Křen, Do emigrace, T. Brod, E. Čejka, Na západní frontě aj.), vytkl si Hrbata za cíl překonat především zjednodušenosti a nesprávnosti tradované ve výkladu vzniku a uplatňování nové politické linie v mezinárodním komunistickém hnutí, která vznikala v souvislosti s nástupem hitlerovského fašismu.

Hrbatova kniha je hlavně prací politickoteoretickou, vycházející z historických zkušeností protifašistických bojů. Prolínání metodiky historické práce s metodikou vědeckého komunismu se projevuje téměř v celé publikaci a tvoří jednu z jejích výraznějších předností. Záměrným řešením vztahu historických zkušeností a politické teorie překonává Hrbata úspěšně, i když ne zcela důsledně, deformace vztahu mas a vůdců v obdobných historických pracích z období kultu osobnosti.

Autor patří mezi nepočetný okruh našich historiků, kteří se delší dobu soustavně zabírají dějinami kominterny. Práce je výsledkem usilovného studia v letech, kdy se této problematice nevěnovala potřebná pozornost. Hrbatova kniha je tedy činem značně průkopnickým. Z technických důvodů byl původně větší rozsah práce značně omezen. Snad proto není v knize podán rozbor současného stavu bádání na uvedeném úseku, ani rozbor literatury (je pouze uveden soupis literatury, z níž autor čerpal), zejména je škoda, že není uvedena kritika soudobé nemarxistické literatury o kominterně, která není bezvýznamná jak co do rozsahu, tak i po stránce široké publicity. V důsledku toho může těžko čtenář posoudit náročnost a obtížnost autorovy práce.

V prvních dvou částech knihy, nazvaných „Významné zkušenosti“ a „Zrod taktiky jednotné a lidové fronty“, objasňuje Hrbata celou šíři mezinárodních zkušeností, z nichž vycházel později VII. kongres KI. Výstižně v těchto částech dokládá, jak přirozeně nová taktika mnoha národních sekcí KI vycházela z taktiky jednotné fronty uplatňované v mezinárodním komunistickém hnutí v dvacátých letech a na počátku třicátých a jak se v prvních protifašistických bojích značně živelně, z důvodů praktické potřeby zvýšit účinnost protifašistických bojů, přeměňovala postupně v nejrůznější širší protifašistická akční spojení. Celá kniha je prostoupena autorovým úsilím prokázat, že nová strategickotaktická linie VII. kongresu KI je především vědecky zevšeobecněnou zkušeností dělnického hnutí.

V kapitolách o významných zkušenostech obrací Hrbata pozornost čtenáře na jevy, které byly při studiu vytváření taktiky lidové fronty značně opomíjeny. Vychází nejen ze zkušeností francouzských a španělských, jejichž zpracování byla již v literatuře věnována větší pozornost, ale vrací se až k jednání o akční jednotě mezi Independent Labour Party a KS Anglie v první polovině roku 1933. Z hlediska svého záměru obsáhně vysvětluje význam protifašistického kongresu v Amsterodamu v roce 1932 a protifašistického evropského sjezdu v červnu 1933, které položily základ tzv. amsterodamsko-pleyelského hnutí, jež obohatilo protifašistické hnutí o poznání potřeby a možnosti opřít hnutí o organizovanou bázi proti-

fašistických výborů. Ve Francii výbory amsterodamsko-pleyelského hnutí poskytly později organizační základnu lidové fronty. Na charakteru různých mezinárodních akcí a organizací (Mezinárodní výbor pomoci obětem fašismu, akce na záchranu Thälmana a Dimitrova, londýnský protiprocés v září 1933 aj.), sleduje, jak nacistické barbarství v Německu mnohdy zcela živelně proti sobě obrací hněv nejružnějších sociálních skupin obyvatelstva, a vyvolává tím nové možnosti spojeneckých svazků. Poměrně obšírně objasňuje autor účast vynikajících intelektuálů na protifašistickém hnutí, především účast Romaina Rollanda, Henri Barbusse, ale také A. Nexö, A. Einsteina, M. Gorkého aj.

Zvláštní pozornost věnuje Hrbata zkušenostem z protifašistických bojů rakouského dělnictva v únoru 1934, které vyzvedá jako „novou kvalitu v anti-fašistickém hnutí, neboť dělníci nastoupili do boje se zbraní v ruce“ (str. 127). Je ovšem nutno připomenout, že šlo většinou o dělnictvo ovlivňované převážně sociální demokracií (KSR měla na vývoj událostí malý vliv), což výrazně potvrzovalo probíhající diferenciaci mezi členstvem pravicových socialistických stran. Tato situace vyvolávala i potřebu nového postoje orgánů kominterny k socialistické dělnické internacionále a jednotlivým sociálně demokratickým stranám.

Neméně významným zdrojem zkušeností pro formování anti-fašistické fronty byl sárský plebiscit v lednu 1935. Silné náznaky protihitlerovského založení obyvatel Sárska ustoupily nakonec v plebiscitu touze mas po sjednocení Němců, z čehož ovšem těžil hitlerovský fašismus. Porážka KSN v sárské otázce přivedla mezinárodní komunistické hnutí k poznání, že v tomto boji nelze podceňovat vlastenecké citění mas a jejich národnostní požadavky a že boj proti fašismu musí být současně provázen i soustavným ideologickým bojem.

Hrbata neanalyzuje přirozeně všechny tyto zkušenosti do důsledků a podrobnosti. Zabývá se jen nejobecnějšími závěry z událostí, které měly význam pro formování nové linie KI. Jeho přístup si neklade nároky na konečné a vyčerpávající hodnocení tohoto širokého výčtu významných událostí, nýbrž naopak vědomě staví před historiky řadu nevyřešených problémů a vyvolává další zájem o tuto problematiku.

Narůstající boj o masy mezi fašismem a komunismem přivedl KI velmi brzy k poznání, že je potřeba vytvořit nový vztah k SDI. Této problematice věnuje Hrbata oprávněně značnou pozornost, protože na jednotném postupu komunistů a pravicových socialistů záviselo, zda se podaří strhnout na protifašistickou stranu i neproletářské vrstvy obyvatelstva. Autor v těchto opasích podrobně kritice teorii sociálfasismu zakořeněnou v KI, podle níž byla SD hlavní oporou buržoazie a to i v zemích s otevřenou fašistickou diktaturou. Přestože v Německu byla tato teorie po nástupu Hitlera k moci v přímém rozporu se skutečností, neustupuje ani XIII. plénum EKI od této nesprávné teorie; naopak ozývají se zde významné hlasy, které kritizují vedení těch stran, které svůj útok zaměřovaly přímo proti fašistické reakci. V duchu Stalínova schématu o hlavním nepříteli, hlavním opoře a hlavním úderu převládal názor, že vytvoření jednotné fronty je možné jedině cestou politické likvidace SD, čomuž v praxi odpovídala snaha vytvářet jednotnou frontu získáváním sociálních demokratů do komunistických stran.

Hrbata ukazuje v plné složitosti, jak vytváření akční jednoty obou hlavních dělnických stran naráželo na jedné straně na odpor socialistických vůdců, kteří v důsledku dlouhé spolupráce s buržoazií odkazovali protifašisticky naladěné členstvo svých stran na ústavní a parlamentní řešení situace, a seslabovali tak jeho náklonnost ke společné protifašistické akci s komunisty. Na druhé straně odhaluje chyby jednotlivých sekci KI, které svým postupem často nejen neusnadňovaly sblížení obou internacionál a jednotlivých stran, nýbrž naopak je od sebe oddalovaly. V souvislosti s tím se objevuje potřeba podrobit rozsáhlejšímu studiu nabídky a výzvy KI i jednotlivých KS ke spolupráci a jednotnému postupu s pravicovými socialisty. Hrbata poukazuje na závazné skutečnosti, že byly předkládány mnohé a správné formulované nabídky ke sjednocení, ale nic nebylo uděláno pro přechod od pouhé propagace společného postupu k jeho organizaci. Zde stojí před historickou vědou ještě závažný úkol: překonat nedávnou (a mnohdy ještě uplatňovanou) metodu, podle níž kvalita usnesení a rozhodnutí bývá směšována s kvalitou objektivních dějů. Hrbatova práce znovu podtrhuje důležitost metody frontace dokumentů s vlastní skutečností praktických bojů a hnutí. Skutečnost, že nová linie KI se rodila nejen v odporu proti odmítavému postoji vůdců SDI, ale současně v procesu překonávání levičáckého sektářství a dogmatismu v KI, vysvětluje, proč právě v tomto období zesílily tendence po obnově centristické Dvaapůlté internacionály.

Jestliže KI k požadavku nové orientace nutily především události v Německu, je přirozené, proč v popředí její pozornosti stála problematika KSN. V činnosti KSN se zrcadlily — často ve velmi výrazných formách — všechny nedostatky tehdejšího mezinárodního komunistického hnutí. Vytváření nové politické linie KI záviselo do značné míry na rychlosti odhalování a nápravě nedostatků v KSN. Vytyčení správné protifašistické linie v KSN bylo ztěžováno

silným vlivem sociálně demokratické teorie, že fašismus je vzpourou maloměšťačtva, i tradiční představou, že všechny buržoazní strany jsou fašistické. Z nejasných názorů na třídní povahu fašismu vyplýval také tvrdší odpor německých komunistů k práci v nekomunistických a fašistických organizacích a k boji na obranu buržoazní demokratických svobod. XIII. plénum EKI ukončilo koncem roku 1933 tápání v otázce třídní povahy fašismu, avšak „plénum EKI nevyvodilo z této správné definice odpovídající strategické a taktické závěry“ (str. 99). Ve strategickém ohledu zůstává politika KI i po XIII. plénu EKI založena na alternativě: buď diktatura fašismu, nebo diktatura proletariátu, přestože již zde Togliatti a Knorin upozorňovali, že svržení fašismu nemusí bezprostředně vyústit v diktaturu proletariátu a že mezi diktaturou fašismu a diktaturou proletariátu jsou možné přechodné etapy, a tím naznačili potřebu zabývat se novým přístupem k rozvíjení socialistické revoluce. Setrvání XIII. pléna na starých názorech znamenalo „určitou ztrátu tempa“ (str. 101).

Otázka nových přístupových cest k socialistické revoluci řešila se v KI pozvolna, pod tlakem událostí v sekcích, hlavně opět v KSN (diskuse o tom, jaký politický režim vznikne po svržení Hitlera, upuštění od hesla „Za rudé Sársko v sovětském Německu“ apod.). Avšak v diskusi o činnosti KSN, probíhající koncem roku 1934 a počátkem roku 1935 v KI, však ještě převládal názor, že mezi svržením fašismu a nastolením diktatury proletariátu bude přímá souvislost. Kominternu vycházela z toho, že je třeba brát v úvahu hlavně konečné řešení situace, přičemž nebrala dost dostatečně v úvahu danou situaci i současný stupeň politické zralosti mas.

Je předností Hrbatovy práce, že se snaží ukazovat formování nové linie v plné složitosti, že sleduje kladné i záporné stránky jednotlivých jevů. Ačkoliv na několika místech naznačuje, jak těžce se nová linie v kominterně prosazovala, dotýká se jen velmi málo příčin, jež způsobovaly houževnaté přežívání sektářských tendencí. Poukazuje např. na straně 130 a v poznámce na str. 227 na to, „že v tomto období začal pronikat kult osobnosti J. V. Stalina i na půdu kominterny“ (str. 130). Kromě tohoto konstatování se však vlivy zpomalující vývoj KI v podstatě nezabývá, ačkoliv to patří do rámce vymezeného tématem.

Že tyto záporné vlivy Hrbata pouze naznačuje v nejhrubších obrysech, má pak za následek, že třetí část jeho knihy nazvaná „Sedmý kongres Komunistické internacionály“ kontrastuje značně s dvěma předchozími. Přestože na VII. kongresu zvítězila nová linie, nebyly tím odstraněny složité vnitřní problémy na půdě kominterny. Protože složitosti problematiky, již se mu podařilo vystihnout v prvních částech práce, nevěnuje ve třetí části již tolik pozornosti, vyznívá tato část práce poněkud méně přesvědčivě. Ačkoliv výslovně konstatuje tvrdší odpor konzervativních činitelů a obtíže při jejich překonávání, nevěnuje na druhé straně potřebnou pozornost příčinám, které vedly nakonec k důraznému prosazení nové politické linie. Autor rovněž pouze naznačuje jinou otázku, pro vývoj mezinárodního komunistického hnutí velmi důležitou (viz str. 226), do jaké míry se objevoval již v době VII. kongresu nesoulad mezi novými úkoly a dosavadní organizační strukturou KI a potřebou nových pracovních metod.

Hrbatova práce je úspěšným pokusem o syntetickou práci z dějin Komunistické internacionály na podkladě zpracování literatury a archivních pramenů v CSSR dostupných. Pomáhá splnit již několik let pocíťovanou mezeru ve studiu jedné z nejdůležitějších dějinných etap KI, která je dodnes zdrojem cenných zkušeností pro mezinárodní komunistické hnutí, protože utváření akční jednoty dělnické třídy a získávání širokých spojeneckých mas zůstává v národním i mezinárodním měřítku hlavním úkolem současného komunistického hnutí kapitalistické soustavy.

Hrbata zároveň uzavírá jednu a zahajuje novou etapu ve zkoumání dané problematiky. Další prohlubování dosavadních poznatků se neobejde bez využívání zahraničních archivů, zejména německých a sovětských. Pokud se např. v rozboru německé problematiky objevují slabší místa, jsou způsobena právě tím, že autor nečerpal z německých archivních materiálů.

Recenzovaná práce vyvolá v historických kruzích jistě nejružnější úvahy včetně názorů, že pro práce tohoto druhu nemáme v CSSR potřebné podmínky. Studium dějin Komunistické internacionály (podobně jako i jiných mezinárodních dělnických a pokrokových organizací) již svou nadnárodní povahou vyžaduje zvýšenou spolupráci marxistických historiků mnoha zemí a zejména plánovitou koordinaci badatelské práce historických pracovišť zemí světové socialistické soustavy. To je základní podmínka dalšího rozvoje historické práce na tomto úseku, kterou je třeba brát vážně v úvahu.

V mezinárodním měřítku je pak nutné řešit i součinnost při využívání archivních fondů jednotlivých zemí. Není jen Československým nedostatkem, že pro dějiny KI nemáme ještě stále soustavnou edici archivních pramenů. Zamýšlení nad Hrbatovou knihou vede k závěru,

že je třeba spojit síly i v této věci a že bude nutno přikročit ke společnému vydávání nekolkajazyčné edice historických pramenů.

Vytčeného úkolu Hrbata dosáhl. Podařilo se mu prokázat, že VII. kongres KI „zobecnil až dosud nahromaděné zkušenosti akční jednoty protifašistických sil, dodal jim principiální základ a určil strategickou linii, která měla velký mezinárodní význam“ (str. 226). Přes jisté nedostatky, které je třeba chápat především jako důsledek daného stavu historického bádání na tomto úseku, je Hrbatova práce velmi cenným příspěvkem k dějinám kominterny a důležitým předpokladem pro další rozvoj naší historiografie v oblasti dějin mezinárodního dělnického hnutí, dějin KSC a CSSR. Nemenší význam má pro rozvoj vnitrostranické propagandy a vysokoškolskou výuku otázek mezinárodního dělnického hnutí.

Vojtěch Zampach

K nejnovějším dějinám

Kolektiv katedry dějin mezinárodního dělnického hnutí a mezinárodních vztahů na Vysoké stranické škole při ÚV KSC zpracoval pod vedením Miloše Hájka *Přehled nejnovějších dějin* (I. díl, str. 501, vyd. NPL 1962; II. díl str. 501, vyd. NPL 1963). K učebnicím a přehledům, které vyšly v posledních letech (*Dějiny KSSS 1959*, *Dějiny KSC 1958*, *Stručný přehled československých dějin*, díl III, 1960) přibývá touto publikací i souhrnný výklad světových dějin z období první etapy všeobecné krize kapitalismu. Za základ při zpracovávání „*Přehledu nejnovějších dějin*“ byly vzaty přednášky na Vysoké stranické škole, autorský kolektiv však využil i výsledků bádání historiků jiných pracovišť, například rukopisů kandidátských prací soudruhů Františka Hrbaty a Vladimíra Suchopára i jimi vypracovaných skript k dějinám Komunistické internacionály a o práci diskutoval se širokým okruhem odborníků z Ústavu dějin KSC, Československé akademie věd atd.

„*Přehled nejnovějších dějin*“ přichází velmi vhod zejména při zavádění nového předmětu „*Mezinárodní dělnické hnutí*“ do výuky na vysokých školách. Bez znalostí nejšířších mezinárodních souvislostí nelze dobře pochopit mnohé události národního života, ani ty, které se na první pohled zdají pro národ specifické. Každá země neustále navazuje styky se zeměmi jinými, nikde na světě neprobíhá vývoj nějakého národa bez působení vlivů mezinárodních. To platilo a platí o všech zemích a ještě více o dělnickém a komunistickém hnutí, které je v samé své podstatě mezinárodní, i když se vyvíjí současně v národním rámci. Proto důležitým úkolem při výuce mezinárodního dělnického hnutí a dějin KSC je překonávat oddělený výklad těchto dvou disciplín a snažit se vykládat je v co nejužší souvislosti s celými světovými dějinami i s poznatky vědeckého komunismu i ostatních stránek marxistické teorie. Jen tak je možné co nejplynuleji a nejméně násilně ukázat skutečně místo jednotlivých etap a problémů země, dělnického hnutí a strany ve všech souvislostech světových dějin. Takovouto učebnici však zatím nemáme. „*Přehled nejnovějších dějin*“ tuto mezeru pomáhá do značné míry vyplňovat, i když autoři vědomě vypustili z publikace podrobnější dějiny ČSSR a SSSR (resp. KSC a KSSS) a jen stručně zařazují výklad mezinárodního významu obou zemí, hlavně Sovětského svazu, neboť předpokládají, že by bylo bezúčelné opakovat v této publikaci problémy zpracovávané zevrubněji a důkladněji v učebnicích a pracích o těchto dějinách.

Publikace je uvedena stručnou předmluvou, v níž upozorňují autoři na hlavní skutečnosti světových dějin v první etapě všeobecné krize kapitalismu, které je třeba při studiu tohoto období respektovat. Jde zejména o boj mezi kapitalismem a socialismem, o hlavní výsledky revolučního dělnického hnutí etapy mezi dvěma světovými válkami — rozmach a úspěchy prvního státu diktatury proletariátu, nástup národně osvobozenického hnutí v koloniích, který se stal nevyhnutelnou přípravou pro plnění historického úkolu likvidace kolonialismu, prosazování idejí socialismu a získávání stoupenců pro komunistický program, což byl předpoklad pro další vývoj socialismu.

Chronologicky je práce rozdělena na čtyři celky: I. část se zabývá obdobím poválečné revoluční krize kapitalismu v letech 1918—1923 (dí I., str. 15—294), II. část obdobím přechodné a částečné stabilizace kapitalismu, léta 1924—1929 (dí I., str. 295—463), III. část obdobím světové hospodářské krize v letech 1929—1933 (dí II., str. 7—161) a IV. část je nazvána „období příprav druhé světové války“, léta 1933—1939 (dí II., str. 163—439). Každá ze čtyř etap je uvedena stručnou charakteristikou, z níž vyplývá vymezení hlavních problémů doby, úkolů dělnického hnutí a Komunistické internacionály.

Pátel *„Přehledu nejnovějších dějin“* je zcela správně zpracování historie mezinárodního